

KONINGEN IN AFRIKA

Harrie Leyten

Inleiding

Reeds lang voordat Europese koloniale machten Afrika opdeelden in staten, kenden Afrikaanse volkeren hun eigen politieke en machtsstructuren. Zo bestonden er al eeuwenlang koninkrijken, waarvan we er in dit college twee behandelen: het Ashanti koninkrijk in de huidige republiek Ghana en het Kuba koninkrijk in de huidige republiek Kongo. De koningen werden gekozen uit de Koninklijke familie, maar om hun macht een legitieme basis te geven, werd er een mythische oorsprong aan gegeven. In de pre-koloniale tijd bezaten deze koningen grote macht: ze hadden hun eigen legers en waren verantwoordelijk voor de rechtspraak. Zij beschikten over leven en dood van hun onderdanen. Vanaf het einde van de negentiende eeuw, toen de Europese koloniale regimes Afrika onder elkaar verdeelden, trokken zij alle macht van de Afrikaanse koningen naar zich toe. Tegelijk beseften Europeanen, dat het in ieders voordeel was om deze 'traditionele' machtsstructuren te handhaven. Zo ontstond een systeem van 'indirect rule', dat wil zeggen: de koloniale regeringen regeerden door middel van de traditionele leiders.

Afrikaanse Koningen waren rijk door de belastingen die zij in natura oplegden aan hun onderdanen op landbouwproducten en jachtbuit. Tegelijk hadden zij de plicht om onderdanen die het nodig hadden, met gaven te ondersteunen.

De macht en het aanzien van de koningen lagen grotendeels in het prestige dat aan het ambt verbonden was. Het prestige werd op zijn beurt uitbundig vertaald in somptueuze festivals en het tentoonspreiden van goud, kleding, sieraden en andere machtssymbolen.

Ashanti koningschap

Centraal in de Republiek Ghana ligt het koninkrijk Ashanti. Dit rijk bestaat al meer dan driehonderd jaar en is diep geworteld in de cultuur en in de ziel van het Ashanti volk. De Britten beseften de waarde van dit rijk toen zij aan het einde van de 19de eeuw het rijk koloniseerden en besloten om het rijk niet rechtstreeks te besturen, maar dit te doen via de koning van het volk. Deze vorm van kolonialisme, Indirect Rule genaamd, hebben de Britten ook elders in Afrika toegepast. Bij de onafhankelijkheid van het land in 1957 honoreerde de regering van de nieuwe staat de oude, eigen koninkrijksvorm van de Ashanti binnen het bestel van de Republiek Ghana.

De Ashanti kennen een matrilineaire of moederrechtelijke samenleving. Dat wil zeggen, dat afstamming en overerving langs de vrouwelijke lijn gaat, dus van moeder op dochter. De vader had geen zeggenschap over zijn kinderen, die immers geen familie van hem waren (onder druk van de modernisering zijn de oude patronen anders geworden) De kinderen waren familie van hun moeder en de broers (die zij oom noemden) en zussen van hun moeder (die zij moeder noemden). Toch worden politieke functies bijna altijd uitgeoefend door mannen. De hoofden van de families in een dorp vormen de dorpsraad. Een van hen is dorpshef (*ohene*), ook wel 'chief' of 'koning' genoemd. Een aantal dorpen samen vormen een district (*oman*) onder leiding van een districtskoning (*omanhene*), ook wel 'paramount chief' genoemd. Alle districtshoofden samen vormen de Raad van de Ashanti koning. Zij zijn het hoogste gezag.

Alleen de Ashanti zijn er in geslaagd om alle dorpen en steden te verenigen tot één koninkrijk onder het centrale gezag van een koning, de *Asantehene*. De andere Akan sprekende volkeren in Ghana en in West Ivoorkust hebben wel dorpshoofden (die chieft of koning worden genoemd) maar geen centraal gezag.

Gouden zetel

Het belangrijkste moment in de ontstaansgeschiedenis van het Ashanti rijk is ongetwijfeld de legendarische bijeenkomst geweest in of rond het jaar 1700, waarbij Osei Tutu de familieoudsten en dorpshoofden wist te verenigen tot een hechte band. Tijdens deze vergadering, zo vertelt de legende, daalde een gouden zetel uit de hemel neer op de schoot van diens vriend en adviseur, de priester van het belangrijkste heiligdom, Akomfo Anokye. De priester wist de aanwezigen te overtuigen dat in deze zetel de ziel van het Ashanti volk verankerd was. Alle aanwezigen zwoeren trouw aan de zetel en aan Osei Tutu, die de koning van de Ashanti werd (*Asantehene*; *ohene* betekent koning).

Deze staatsvorm is blijven bestaan bij de Ashanti, zelfs nu het land al sinds zijn onafhankelijkheid in 1957 een Republiek is.

De grote koning van Ashanti beheert de gouden zetel, *sika dua*. Een zetel is, niet alleen bij de Ashanti, symbool van macht. Voor de Ashanti komt persoonlijke macht voort uit iemands ziel. Het is maar een kleine stap naar de opvatting dat iemands ziel ook in zijn zetel aanwezig is. Daarom mag niemand anders dan de eigenaar op deze zetel plaats nemen. Om vergissingen te voorkomen, wordt de zetel, als hij niet in gebruik is, achterover leunend tegen de muur van de ruimte gezet. Zetels van dorpshoofden en familieoudsten worden na het overlijden van de eigenaars, in een speciaal zetelhuis, een mausoleum, bijgezet. Op vaste tijden worden aan deze zetels, beter: aan de nog aanwezige zielen van hun eigenaars offers gebracht. Op den duur worden deze zetels zwart van het geofferde bloed. Zij worden dan ook omschreven als 'de zwart geworden zetels' (in het Engels '*the blackened stools*').

Het is opvallend dat in geheel Ashanti slechts één gouden zetel bestaat. Hiermee geeft men het unieke en absolute karakter aan van dit voorwerp: hierin rust niet de ziel van een individu, maar van een volk. De zetels van familieoudsten en dorpshoofden zijn steeds van hout, soms met zilverbeslag bezet.

Tolkstaven

Een ander belangrijk symbool van koningschap is de zogenaamde tolkstaf. Iedere koning heeft enkele functionarissen, die tijdens vergaderingen onmiddellijk naast de koning zitten en als symbool van hun waardigheid een staf dragen. Het bovendek van deze staven is gebeeldhouwd tot een figuur, bestaande uit een of meer dieren, of afbeeldingen van mensen of voorwerpen, steeds met een spreekwoord als symbool. Omdat een koning in het openbaar niet hoort te spreken, is het de taak van deze functionarissen (*okyame*) om de gedachten van de vorst te 'vertolken', over te brengen naar de luisterende bezoekers. Woordvoerder is een beter omschrijving dan tolk. Het is een methode om de koning te beschermen tegen de gevolgen van een verkeerde uitspraak of een beslissing die tegenspraak kon opleveren, en dus tegen verwijten en kritiek van zijn onderdanen. Deze functionarissen, die in het Nederlands ten onrechte 'tolken' en in het Engels 'linguists' worden genoemd, kunnen ook als boodschappers of ambassadeurs naar andere koningen worden gestuurd met belangrijke verzoeken of boodschappen. Zij dragen dan hun staf met zich mee, als teken dat zij niet op eigen initiatief

komen, maar gezonden zijn. Tijdens deze missies dienen zij aangesproken te worden met de titels die voor een koning gereserveerd zijn.

Het is niet bekend hoe oud het gebruik van deze staven is bij de Ashanti. Volgens sommige auteurs is het gebruik overgenomen van Europese hoogwaardigheidsbekleders, zoals de Gouverneurs-generaal, die in de kastelen aan de kust woonden, en met wie handel gedreven werd. De tolkstaven die bij de Ashanti (en ook bij andere Akan sprekende volken) in gebruik zijn, zijn in hun vormgeving en in hun symboliek echter zeer Afrikaans. De top van een staf beeldt doorgaans een of meer spreekwoorden uit. Bekend is de afbeelding van de hand die een ei vasthoudt: de hand is de koning, het ei is zijn volk. Wanneer de hand (de koning) het ei (zijn volk) te hard vastpakt, breekt het; wanneer de hand het ei loslaat, valt het op de grond en breekt. De moraal: een koning dient zijn volk op verantwoorde wijze te leiden.

Hoe een koning zijn volk op verantwoorde wijze dient te leiden, blijkt uit de vele tradities die het koningschap omgeven en waaraan een koning zich heeft te houden. Een koning is geen alleenheerser. Hij heeft een raad van ouderlingen, ieder met een eigen verantwoordelijkheid binnen het bestel. Besluiten worden samen genomen. Een besluit komt niet tot stand door een meerderheid van de uitgebrachte stemmen, maar in consensus, dat wil zeggen, dat er overlegd wordt tot er een unaniem standpunt ontstaat.

Koningschap is erfelijk, maar gaat niet over van vader op zoon. Omdat de samenleving matrilineair (moederrechtelijk) is, geschiedt overerving via de moederlijke lijn. Een koning wordt na zijn overlijden opgevolgd door een zoon van een van de zusters van de koning. Wie deze zoon is, wordt bepaald door een college van wijze mensen, de *'Kingmakers'*. Hun keuze wordt voorgelegd aan de Koningin Moeder, die het laatste woord heeft. Deze vrouw heeft de grootste invloed in de samenleving, in sommige opzichten groter dan die van haar zoon, de koning. (Overigens hoeft de Koningin-Moeder niet de biologische moeder van de koning te zijn, maar een tante, een zus van zijn moeder). Wanneer een koning zich aantoonbaar en op grove wijze vergrijpt aan de tradities, kan hij door dezelfde *kingmakers* en de Koningin-Moeder worden afgezet.

De macht van een koning is beperkt. Kon een koning vroeger beschikken over leven en dood van zijn onderdanen, sinds de kolonisatie en ook onder de eigen regering van Ghana beperkt zijn macht zich tot zaken die te maken hebben met de handhaving van culturele en religieuze tradities van het volk. Alle andere (zoals veiligheid, onderwijs, gezondheidszorg, economie en infrastructuur) zijn taken van de landelijke overheid. Toch is de status van de Ashantihene geen folklore. Zijn invloed heeft een groot moreel gezag. De meeste Ashanti hebben meer vertrouwen in hun Asantehene, dan in de landelijke overheid.

Statiezwaarden

Naast de zetels als machtssymbolen, zijn er de statiezwaarden. Het lemmet is van ijzer, met zilver beslagen en daarop vaak een houten met bladgoud beklede figuur van een krokodil of een ander dier. Het gevest bestaat uit twee houten bollen van gelijke grootte, verbonden door een houten tussenstuk, en is met bladgoud belegd. De zwaarden, *afena*, spelen een grote rol in het koningschap. Er bestaan drie categorieën. De eerste bestaat uit zwaarden die de spirituele waardigheid van de koning symboliseren (*bosomfena*): de lemmeten hebben dierfiguren die staan voor macht, zoals de krokodil, de python, of wijsheid zoals de schildpad en bepaalde vogels. Een tweede categorie zijn de *asomfofena*: zwaarden van betrouwbaarheid en geloofwaardigheid. Wanneer de koning een boodschapper stuurt naar een andere koning,

draagt deze een van deze zwaarden, als bewijs dat hij inderdaad namens zijn koning komt en dat zijn verhaal betrouwbaar is. Op een dergelijk zwaard heeft de koning zelf bij zijn ambtsaanvaarding de eed van trouw aan zijn volk gezworen. De derde categorie zijn de *akrafena*: zwaarden van de ziel, met wit zilver bedekt. Wit is de kleur van de ziel.

Alleen de koning mag een zwaard bij het gevest vasthouden, omdat hij de bevelhebber is (was) van het leger en het recht had iemand de oorlog te verklaren. Zijn ondergeschikten houden zwaarden vast bij het lemmet. Zij geven daarmee aan, dat zij geen kwade bedoelingen hebben. De zwaarden worden bij openbare gelegenheden gedragen door speciale zwaarddragers die verenigd zijn in een gilde. Het hoofd van dit gilde gaat gekleed in een martiale uitrusting, met adelaarsveren in een hoofdtooi, die versierd is met in bladgoud gevatte hoorns van een ram.

Goud

Goud speelt een zeer grote rol in de symboliek van het koningschap en van macht in het algemeen. Van oudsher is op het grondgebied van het huidige Ghana goud gedolven en verwerkt. De oude naam van het land was Goudkust. Goud was zowel handelswaar als betaalmiddel. Goud was ook een beleggingsobject en een garantie van macht. De koning hoorde steeds over zoveel goud te beschikken dat hij op ieder moment een leger op de been kon brengen en kon financieren om de grenzen van het rijk te verdedigen of om het rijk uit te breiden. De goudvoorraad werd om begrijpelijke redenen angstvallig beschermd, maar tegelijk niet weggeborgen in ondoordringbare kluisen. Integendeel, de koning en naast hem iedereen die 'goed geboerd' had, wilde graag tonen waaraan hij zijn welvaart te danken had. Goud werd het statussymbool.

Rijk worden in Ashanti kon slechts door het verzamelen van goud. Met dit goud kon invloed en macht gekocht worden. Wie macht had, bezat mogelijkheden om meer goud te verzamelen. Macht en invloed worden getoond om erkend te kunnen worden. Het is daarom niet verwonderlijk dat in de Ashanti samenleving, ook tegenwoordig, politieke en religieuze feesten gelegenheden zijn waarbij notabelen hun rijkdom aan goud tonen. De koning, het dorpshef, is dan bedekt met goud. Uitbundig bewerkte, massief gouden ringen, sieren zijn vingers. Hij draagt gouden banden rond zijn polsen, ellebogen en bovenarmen. Zijn kroon is bezet met gouden medaillons. Zijn sandalen hebben gouden gespen. Zijn hoffunctionarissen dragen gouden sieraden en eretekenen die niet alleen hun individuele positie aan het hof markeren, maar uiteindelijk de macht en het aanzien van de vorst bevestigen. Zo heeft Ashanti een goudcultuur opgebouwd die in Afrika nauwelijks zijn gelijke kent. Ook in deze goudcultuur staat de koning van Ashanti centraal.

GEBRUIKTE LITERATUUR:

- Cole, Herbert and Doran H. Ross. *The Arts of Ghana*. UCLA. 1977
- Falgayrettes-Leveau, Christiane (ed). *Ghana hier et aujourd'hui/Yesterday and today*. Musée Dapper, Paris. 2003
- Kyeremateng, A.A.Y. *Panoply of Ghana*. Longmans 1964
- McLeod, M.D. *The Asante*. British Museum. London. 1981
- Wilks, Ivor. *Asante in the nineteenth century*. Cambridge. 1975

Kuba Koningschap

In het hart van de Republiek Kongo ligt het Kuba koninkrijk, dat al bestaat sinds de zeventiende eeuw. Over hun oorsprong vertellen de Kuba verschillende mythische verhalen, die allemaal teruggaan naar Mbwoom, de machtige geest van wie wordt gezegd dat hij de eerste mens, Woot, heeft gemaakt. Daarna maakte hij een vrouw, Mweel, die de zuster was van Woot. Zij woonden in een dorp met blanke mensen. Woot liep lepra op en moest zijn dorp verlaten. Zijn zuster Mweel ging met hem mee. Samen vluchtten zij. Zij kregen kinderen die de voorouders van het Kuba volk zijn geworden. De nu levende Kuba zien zichzelf als kinderen van Woot maar weten dat hun voorouders geboren zijn uit een incestueuze verhouding. Incest is ten strengste verboden bij de Kuba. Toen Woot genezen was, keerde hij terug naar zijn dorp, maar een Tswa pygmee (die te midden van de Kuba wonen) had de dorpingen verteld van de gepleegde incest en Woot werd bij zijn terugkeer met hoon ontvangen. De schande dwong hem om opnieuw te vluchten, stroomopwaarts, maar nu samen met Pwop, met wie hij intussen was getrouwd. Toen Woot oud was geworden, wilde hij zijn opvolging regelen. Hij vroeg zijn zoon Ishweny om de volgende dag op bezoek te komen. Vader Woot beloofde hem dan de koffer met de symbolen van zijn macht overhandigen. Een Tswa pygmee, die het gesprek had gehoord, waarschuwde de tweede zoon over de ceremonie de volgende dag. Dezelfde Tswa vertelde Ishweny dat zijn vader hem niet de macht maar lepra wilde geven en dat hij niet naar zijn vader moest gaan. Zo kreeg Nyimilwoong, de tweede zoon, de machtssymbolen: het luipaardvel en de adelaarsveren. Woot beseftte dat hij nog eens bedrogen was; hij vertrok maar nam de zon mee. De aarde werd donker en de vrouwen raakten niet meer zwanger. De dorpingen stuurden een delegatie achter Woot aan om te bemiddelen. De zaak werd opgelost, maar Woot trok verder met zijn kinderen en kleinkinderen. In de lange en vermoeiende tocht bleven steeds vaker groepjes mensen achter, die zich vestigden langs de rivier. Zo ontstonden (volgens de legende) de negentien etnische groeperingen die thans samen de Kuba vormen. Een van hen zijn de Bushoong die op slinkse wijze de machtigste groep geworden zijn. Wat tegenwoordig Kuba kunst wordt genoemd, is in feite de kunst van de Bushoong.

De koning

Koning Shyaam van de Bushoong groep werd de eerste door alle andere Kuba groepen gerespecteerde heerser. Historisch onderzoek heeft aangetoond dat hij in de 17de eeuw heeft geleefd. Hij wordt geroemd als een krachtig leider en ondernemende vorst. Hij reisde naar de kust, waar hij Portugezen ontmoette. Hij ontdekte daar nieuwe producten die uit Europa en Amerika werden aangevoerd, zoals maïs, maniok, tabak, sorghum en gierst, en introduceerde die in zijn rijk.

Sinds koning Shyaam hebben achtereenvolgens (waarschijnlijk) 125 koningen over de Kuba geregeerd. Het Kuba koninkrijk ontwikkelde zich tot een welvarende gebied, mede omdat het diep in het binnenland was gelegen, en daardoor was gevrijwaard van Europese veroveraars. Pas laat in de 19de eeuw werd het koninkrijk voor het eerst bezocht door een blanke man, een handelaar in ivoor. Zijn verhalen wekten de interesse van verschillende Europese landen. Rond het jaar 1900 zette Koning Leopold van België zijn zinnen op het centrale gebied van het huidige Kongo. Hevig verzet van de Kuba werd bloedig onderdrukt, de koning gevangen

genomen, het gebied geplunderd. De Staat België nam het privé gebied over van Leopold en bestuurdde het land door middel van indirect bestuur tot aan zijn onafhankelijkheid in 1960.

In de politieke structuur van het Kuba rijk draait alles om het aanzien van de Koning, de *Nyim*. De mythische oorsprong maakt dat de koning zelf ook een geest, een *Ngesh*, is. Dit wil zeggen dat hij beschikt over spirituele krachten die de vruchtbaarheid van zijn onderdanen, hun gezondheid, leven en dood beheersen. Het gezag van *Nyim* vormt de eenheid van het Rijk. Kuba religie is minder dan elders in Afrika gericht op cultussen. De wereld van de geesten, *Ngesh*, is belangrijk in het dagelijkse leven. Er zijn priesters en priestersessen die zich beroepshalve bezig houden met de geestenwereld. Ook voor de voorouders bestaat weinig aandacht. De Kuba kennen geen afbeeldingen van voorouders of geesten. De Kuba cultuur ontkent het bestaan van geesten niet, maar oriënteert zich vooral op de mens en dan vooral op de verheerlijking van de koning en de andere hoogwaardigheidsbekleders, en ook om het leven van de gemeenschap te veraangemen.

De opvolger van een overleden koning wordt gezocht onder de kinderen van zijn zussen. Deze traditie is eigen aan een matrilineaire samenleving. Een koning mag tijdens zijn leven wel een voorkeur uitspreken voor een opvolger en hem al bepaalde privileges geven. Omdat de keuze van de nieuwe koning en het proces van de intronisatie geruime tijd in beslag neemt, wordt een regent aangesteld.

Iedere nieuwe koning behoort na zijn intronisatie zijn eigen, nieuwe hoofdstad te bouwen. Dit lijkt moeilijker dan het is. Omdat huizen traditioneel van hout en raffia matten zijn vervaardigd is het afbreken en transporteren van huizen van de vorige hoofdstad naar de nieuwe niet problematisch. Het paleis vormt het middelpunt van de nieuwe hoofdstad, met aparte ruimtes voor de koning zelf, zijn harem, zijn bewaking, en zijn belangrijkste adviseurs. Rond het paleis komen de huizen van de burgers. Een hoofdstad telde in het verleden tussen de 5.000 en 10.000 inwoners.

Uit het beeld dat hier geschetst wordt van de koning, rijst de vraag of deze opvatting van koningschap niet leidt tot tirannie? Volgens Cornet (1982, 28) wordt dat risico effectief ingedamd door twee andere eigenschappen die een koning behoort te bezitten: rechtvaardigheid (met andere woorden hij moet waken voor willekeur, nepotisme of vriendjespolitiek) en edelmoedigheid. De koning behoort te allen tijde een volmaakte waardigheid uit te stralen. De etiquette vereist van hem een perfecte houding, een Koninklijke uitstraling, zonder grote emoties, zonder enige genegenheid in het openbaar. Daarnaast zijn er de controlerende instanties aan het hof, die waken over de integriteit van de koning.

Hofhouding

De koning is geen absolute heerser. Zijn macht wordt beperkt door een aantal centrale raden met wetgevende en rechtsprekende functies. Zo is er een Kroonraad, bestaande uit alle adellijke clanhoofden, die alleen bij de intronisatie van de nieuwe koning en bij crisissituaties bijeen komt. Daarnaast is er de *muyuum*, een orakeldeskundige ('diviner') die het handelen van de koning controleert en dankzij zijn magische kracht de koning kan doden. De *muyuum* wordt soms gezien als het spirituele hoofd van het koninkrijk. Zijn gezag ontleent hij aan de sacrale objecten (amuletten) die hij bezit, waaronder de schedel van de stichter van het rijk. Hij

woont niet in de hoofdstad, maar in een klein dorp, waar hij zijn eigen hofhouding heeft. Hij beschikt over kostuums, maskers en rijkdom.

De politieke organisatie van het rijk kent een zeer groot aantal functies: wijkhoofden in de hoofdstad, dorpschoufden, streekchoufden en de choufden van de overige achttien etnische groeperingen, die samen met de Bushoong het Kuba rijk vormen. Daarnaast de choufden van de clans (grootfamilies), legeraanvoerders, politiecommissarissen en hun plaatsvervangers, rechters op verschillende niveaus, vertegenwoordigers van alle bevolkingsklassen, leden van dorpsraden, hofdnignitarissen en vele anderen. De organisatie van de rechterlijke macht is een van de meest doordachte rechtssystemen in Centraal Afrika. (Visona. 2000, 396)

Prestige

Voor de koning en de notabelen in zijn gevolg zijn status en prestige de belangrijkste aandachtspunten van het leven. De koning is de rijkste man van het Rijk. Iedere burger is daar trots op, want de rijkdom van de koning straalt af op zijn onderdanen. Eenmaal per jaar stelt de koning zijn nieuwe aanwinsten ten toon. Deze bestaan uit geborduurde weefsels, houtsnijwerk, maskers, kleding, luipaardvellen, slagstanden van olifanten, messen, manden, aardewerk, enz. Al deze kostbaarheden zijn aan de koning geschonken als giften, als belasting van dorpen die hem dat verschuldigd zijn, als herendiensten, als slavendiensten, als boetes voor overtredingen, als betalingen in nature, als de opbrengst uit de arbeid van zijn talrijke vrouwen. Bij zijn dood in 1969 had koning Mbopey Mabiintsh vijf magazijnen vol met goederen, waaronder 150 geweren, 40 olifantstanden, 60 luipaardvellen en tonnen aan kostbaar hout. (Cornet. 1982, 30)

Daar staat tegenover dat de koning (en iedereen die rijk is), verondersteld wordt zijn fortuin te delen met anderen. Het ideaal van iedere Kuba is rijk te worden, niet om de rijkdom zelf, maar om het daaraan gekoppelde prestige. Prestige en rijkdom worden niet alleen afgemeten aan de hoeveelheid van de goederen, maar vooral aan de (esthetische) kwaliteit ervan. (Oei, 1989,19). De koning, de rijkste man, is altijd bezig met het uitdelen van goederen aan hen die het nodig hebben of er om vragen. De koning onderhoudt talloze kunstenaars. Hij voedt een leger aan bedienden en boodschappers. En uiteraard onderhoudt hij zijn vrouwen. Dit zijn niet alleen de vrouwen die hij zelf heeft uitgezocht als echtgenotes, maar ook de vrouwen die hij heeft geërfd van zijn voorganger, zoals de oude tradities hem voorschrijven.

Textiel behoort tot de meest verbreide categorieën prestige goederen, met de meeste aandacht voor de kostuums. Er bestaat een hiërarchie van kostuums, de hoogste in rang draagt de meest overdadige kleding en bijbehorende accessoires.

Uiteraard bezit de koning de rijkste en meest overdadige kostuums.

Wanneer de koning zich aan zijn volk presenteert met al zijn pracht en praal, draagt hij een kostuum, *bwaantshy* genaamd, dat 84 kg. weegt. Het bestaat uit verschillende lagen linnen en velours, met daarover meterslange gordels, bezet met kaurischelpen en kralen die om zijn middel zijn gebonden, handschoenen en schoenen, en een met adelaarsveren en kaurischelpen versierd hoofddeksel. Het aankleden van de koning (hij kan dit niet alleen) geschiedt op een besloten en sacrale plaats in het paleis, waar alleen ingewijden bij aanwezig zijn. Het aankleden is op zich al een ceremonie, die enkele uren in beslag neemt, waarbij zijn vrouwen hem toezingen. De koning heeft een eigen couturier in vaste dienst, die een volledige

baan heeft met het ontwerpen en maken van nieuwe kostuums. De koning mag een onbeperkt aantal kostuums bezitten. De meeste van zijn notabelen hebben er slechts een of twee. Na het overlijden van de koning worden veel van zijn kostuums met hem begraven. Zijn opvolger heeft jaren nodig om de kerncollectie van voorgeschreven kostuums weer op te bouwen.

Koningsbeelden

Een van de fascinerende aspecten van het Kuba koningschap zijn de koningsbeelden, *ndop* genaamd. Er zijn achttien koningsbeelden bekend. Een koningsbeeld toont een koning, zittend in een soort lotushouding (gekruiste benen), in gedachten verzonken, met geloken ogen. De ogen lijken op kaurischelpen, symbolisch voor de Koninklijke rijkdom (kauri waren betaalmiddel). De koningsbeelden tonen geen individuele eigenschappen van de afgebeelde vorsten. De functie van het koningschap is belangrijker dan het individu. De beelden moeten gezien worden als een geïdealiseerde uitbeelding van een historische koning. Op de voorkant van de sokkel is een klein symbool uitgebeeld, zoals een bordspel, dat de koning als logo bij het aanvaarden van het koningschap aan zijn regeerperiode had meegegeven. Omdat de beelden veel op elkaar lijken, is de identiteit van de uitgebeelde koning slechts aan het symbool af te lezen. De functies die deze beelden hebben gehad zijn niet volledig bekend. Een dergelijk beeld werd gemaakt onmiddellijk na het overlijden van de koning (maar er zijn ook beelden bekend die vóór het sterven gemaakt zijn). Zij stonden naast het opgebaarde lichaam van de koning, zodat het beeld iets van zijn kracht zou overnemen. De opvolger van de koning zou dan via dit beeld de kracht van zijn voorganger erven. Het beeld werd daarna overgebracht naar het vrouwenverblijf, als geste van vertroosting voor de weduwen. Ook werd het beeld geplaatst naast een vrouw die aan het bevallen was. De koning, die met zijn goddelijke kracht de vruchtbaarheid van vrouwen beschermde, kon door middel van dit beeld haar helpen bij de bevalling.

Opvallend in de Kuba kunst zijn de eindeloze variaties in geometrische versieringen die op ieder vlakke ondergrond voorkomen. Men vindt ze op de wanden van huizen, op kleding, drinkbekers, maskers, maar ook als scarificaties op de lichamen van vrouwen. Ieder motief heeft een eigen naam. Iedereen kent de namen van de motieven. Iedere kunstenaar bedenkt steeds weer nieuwe varianten. Zelfs kinderen 'ontwerpen' nieuwe motieven die zij in het zand tekenen. (Cornet. 1972, 141) De geometrische versieringen lijken geen symbolische waarden te hebben, maar alleen te voldoen aan de smaak van de bedenker, die iedere beschikbare ruimte wil opvullen, en het prestige van de eigenaar wil vergroten.

Kunstenaarschap bij de Kuba is niet erfelijk, dat wil zeggen de zoon van een kunstenaar wordt niet automatisch ook kunstenaar. Wie het ambieert om kunstenaar te worden en getoond heeft een zekere aanleg te hebben, gaat in de leer bij een ervaren kunstenaar (de meester) waar hij de technieken leert. Alleen de allerbeste kunstenaars zullen ooit uitgenodigd worden voor een positie aan het hof. Gewone kunstenaars werken in deeltijd en verdienen daarnaast een inkomen in de landbouw of elders. Smeden, maskersnijders en de Koninklijke kleermakers werken fulltime. De koning en de belangrijke notabelen worden gezien als belangrijke sponsors van de kunsten.

Maskers

De Kuba maken gebruik van maskers bij de initiatie van hun kinderen, maar vooral bij feestelijke gelegenheden die te maken hebben met het koningschap. De Bushoong kennen een twintigtal typen maskers, waarvan er enkele behoren tot het hof en eigendom zijn van de koning: Bwoom, Moshambwooy en Ngady aMwaash. Alleen de koning geeft toestemming tot het aanmaken van nieuwe maskers en het gebruik ervan.

Het Bwoom masker wordt gekarakteriseerd door een geprononceerd, bolvormig voorhoofd. Volgens sommigen personifieert het een pygmeë. Het is een houten masker, dat gedeeltelijk bedekt is met koper en versierd met kralen en kaurischelpen. Dit masker danst vaak samen met het Mwaash aMbooy masker tijdens de initiatie rituelen voor jongens. Bwoom danst dan een schijngevecht met een ander masker (dat de koning voorstelt) over de gunst van de zuster van de koning. Deze vrouw wordt gedanst door het Ngady aMwaash masker. De dans speelt de mythische oorsprong van het volk, inclusief de incestueuze verhouding van het oerkoppel. (Blier 1998, 240)

Moshambwooy (ook gespeld als Mwaash aMbooy) wordt het olifant masker genoemd, omdat het boven op het hoofd een naar voren hangende 'slurf', bezet met kaurischelpen, heeft, met opzij daarvan twee leren 'tanden'. Het gezicht van het masker, de kraag en de hoofdtooi zijn rijkelijk bezet met kaurischelpen, opnieuw duidend op de rijkdom van de koning. Dit masker stelt de koning voor als een olifant en verwijst naar de geesten van het woud, waardoor het masker het verband benadrukt dat de koning heeft met de mystieke krachten van de natuur. Maar het masker verwijst ook naar Woot, de eerste mens, brenger van de beschaving. Zo wordt in de dans de continuïteit van de dynastie bevestigd. De kleur rood in dit masker staat zowel voor rijkdom als voor het bloed van het menselijke lijden, wit staat voor religieuze zuiverheid maar ook voor rouw, blauw staat voor prestige en individuele prestatie.

GEBRUIKTE LITERATUUR:

- Blackmum Visona, Monica. *A history of Art in Africa*. Thames and Hudson, London. 2000
- Blier, Suzanne Preston. *Royal Arts of Africa*. Laurent King, London. 1998
- Cornet, Joseph. *Art de l'Afrique Noire*. Arcade. Brussel. 1972
- Cornet, Joseph. *Art Royal Kuba*. Ed.Sipiel Milano. 1982
- Fondation Dapper. *Au Royaume de Signe. Appliqués sur toile des Kuba, Zaire*. Paris. 1988.
- Mack, John. *Emil Torday and the Art of the Congo 1900-1909*. British Museum. London. (No date)
- Oei, Loan. *Magische Abstractie. Ceremoniële doeken uit het Kuba Rijk van Zaïre*. Catalogus bij tentoonstelling in het Museum het Princessehof, Leeuwarden. 1989
- Verswijver, Gustaaf. *Schatten uit het Afrika Museum Tervuren*. Uitg. C. de Vries-Brouwers. Antwerpen. 1995
- Visona, Monica Blackmum, a.o. *A history of Art in Africa*. Thames and Hudson. New York. 2000